

PAPP GÁBOR

Végtelen döntetlen

Az ETA baszk terrorszervezet története (1. rész)

Előszó

Végtelen döntetlen. Ezzel a két szóval illette a Baszk Autonóm Kormány miniszterelnöke 1997-ben az ETA nevű terrorszervezet és a spanyol állam akkor már több évtizede tartó kötélműzését, s ezt a roppant találó kifejezést választottam én is a cikkem címéül, azzal együtt, hogy a terrorszervezet bemutatása mellett fontos szerepet kapnak a dolgozatomban más elemek is; így az első részben néhány általános fogalom (kisebbség, szeparatizmus, terrorizmus) és azok összefüggéseinek tisztázása kerül sorra, emellett még ebben a fejezetben szó esik majd arról, hogyan kívánja az EU az egységes Európa kisebbségeinek helyzetét szabályozni, s hogy milyenek ezen a téren a spanyol viszonyok. A második részben a baszk népről és az általuk lakott területekről esik majd szó, míg a harmadik tulajdonképpeni legfontosabb fejezet tárgyalja az ETA tevékenységét, megalakulásától napjainkig, illetve az ellenük tett intézkedéseket. Törekedtem arra is, hogy a tények mellett, amelyeket többnyire egyenlőség jellel lehet összekötni a terror-cselekményekkel, azok háttérét vagy legalábbis annak egy részét feltárjam. Ennek reményében ajánlom most olvasásra a *Végtelen döntetlen* című munkámat.

1. fejezet

1.1. Fogalmak

Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben, és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek sajátosságaitól és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése.¹ Íme a kisebbség fogalmának legelterjedtebb, lényegét tekintve legteljesebb megfogalmazása. Ahhoz azonban, hogy a következő fontos fogalomhoz, a nacionalizmushoz eljussunk, tisztázni kell azt is, hogyan viszonyul a kisebbség az állam dominánsabb részét alkotó csoporthoz, ezért kissé át kell értékelni, illetve néhány új elemmel feltölteni az előző meghatározást, így: „egyazon nyelvet beszélő nagyobb embertömeg, amely összetartozósága tudatára ébredt, s magát külön személyiségnek tekinti”. A nemzet ellenben az uralkodó nemzetiség, mely más nemzetiségekkel együtt államot alkot, akár úgy, hogy azokat magába és a teljes nemzetiségi egységbe olvasztotta, akár úgy, hogy azzal vagy azokkal – erőszak vagy kompromisszum útján – állami együttműködésbe lépett.² A képlet tehát egyszerű, van egy számában kisebb, de már öntudatára ébredt kisebbség, illetve nemzetiség, amelynek magatartása attól függ, hogy a domináns nemzet, hogyan viseltetik iránta. Ésszerűtlen intézkedésekkel kiválthatja a kisebbség fokozódó nacionalizmusát, nemzeti érzését. Nem egy esetben épp az uralkodó nemzet asszimilációs, elnyomó törekvései voltak azok, melyek felszították a nacionalizmust és vezettek népeket elvakult nemzeti előítéletek-

hez. (A 2. fejezetben látni fogjuk mennyire igazak az alábbi megállapítások a baszk nép és a spanyol állam viszonyára.)

Még egy fontos logikai láncszem tisztázására hátra van: a nacionalizmus és a szeparatizmus kapcsolatának megfejtése. Maga a szeparatizmus a latin eredetű *separare* szóból ered, jelentése elkülönít, s tulajdonképpen ezzel szinte a jelentése is adva van: „elszakadási törekvés, nemzeti kisebbség mozgalma az adott állami keretből való kiválásra, önálló államalapításra.”³ Egy nemzeti kisebbség feltétlenül szükséges a szeparatizmus létrejöttéhez, de egy nacionalizmussal feltöltődött kisebbségre, hiszen csak egy ilyen nép teljes egészében önmagában, saját függetlenségében. Az egy más kérdés, hogyan csap át egy elszakadásra törekvő nép útja a terrorizmusba. Közelebb vihet a kapcsolathoz a terrorizmus két szakértőjének meghatározása. *Conor* ekképpen vélekedik: „Kétségkívül terrorcselekményről beszélünk, ha azt politikailag motivált és a társadalmon kívülálló csoportok követik el, ha az áldozatot találmra választják ki, s ha az erőszak révén valamilyen üzenetet akarnak eljuttatni egy szélesebb közönséghez.”⁴

A témát valóban elsőkézből ismerő *Benjamin Netanjahu* pedig így ír: „A terrorizmus a polgárokon elkövetett szándékos és módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani.”⁵ A két definíció egyértelműen mutatja, hogy az elkövetők, s maguk a cselekmények is igénylik a figyelmet, tehát a média szerepe nagyon fontos, maguk a cselekmények pedig azt érzékeltetik, hogy az elkövetők a társadalom fölött állnak. A sajtón keresztül a terroristák el akarják érni: a világ közvéleményét, a nemzeti többséget, a nemzeti kisebbséget, a nemzeti kormányt, a rivális politikai mozgalmakat, s természetesen saját és más csoportokhoz tartozó társaikat. Ezzel az a céljuk, hogy bebizonyítsák a kormány gyenge, szélesebb támogatást akarnak szerezni, polarizálni akarják a közvéleményt, népszerűsíteni saját magukat, illetve elérni azt, hogy az állam vezetése erőszakosan lépjen fel ellenük, s így az „áldozati bárány” szerepében tetszeleghetnek.

Fontos, még megemlíteni azt is, hogy a konkrét terrortámadások mögött mindig meghúzódik valamilyen ideológiai vagy etnikai motívum. „A terroristák pedig szabadságharcosnak tekintik magukat, börtönben lévő társaikat hadifoglyoknak. Mindez számtalan problémát okoz megítélésükben és az ellenük való fellépésben.”⁶ S még néhány jellemző, ami mind a terrorszervezetekre, mind az ETA-ra ráhúzható: a konkrét áldozatuk kiválasztása általában véletlenszerű, de minden esetben szimbolikus értelmű, az akciók minden esetben jóval szélesebb rétegek ellen irányulnak, mint maguk a közvetlen áldozatok, s a cselekmények minden esetben előre megtervezettek, s céljuk a megfélemlítés.⁷

1.2. Az európai szabályozás

Az általában igen sokrétű európai szabályozás, mint látni fogjuk, sem a 90-es években, sem korábban nem találta az igazi megoldást az európai kisebbségek helyzetére. Ennek ellenére érdemes áttekinteni, milyen okmányokban miként és hogyan állt az Unió a kis-nemzetek mellé. Általánosságban még csak annyit, hogy konkrét kisebbségvédelmi rendelkezés nemigen van, viszont az Európai Tanács több egyezményének van ilyen vetülete.

Az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* 14. cikkelye tiltja a kisebbségekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést. „A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságjogok élvezetét minden megkülönböztetés, például *nem, faj, szín, nyelv* politikai vagy egyéb

vélemény nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani. Az egyezmény maga azonban az egyéni jogvédelemhez, az emberi jogok individuális felfogásához kapcsolódik, s a kollektív jogok védelmét csak igen-igen korlátozottan vállalja.”⁸

Valószínűleg azért, mert az államok ezt a fajta megkülönböztetést könnyebben elfogadják, felmerült ugyanakkor, hogy az okmányhoz egy speciális kisebbségvédelmi jegyzőkönyvet kellene készíteni. A tervvel és azoknak a végrehajtásával azonban egyelőre adós az Európai Tanács.

1992. november 5-e jelentős nap. Strassbourgban aláírják a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. A dokumentum vezérlő elve a kisebbségi nyelvhasználatnak a közéletben és a társadalmi élet számos szférájában való intézményesítése, azaz a két és több nyelvűség különböző szintű, de a nyelvek helyzetének megfelelő biztosítása. Az alapfelismerés pedig az volt, hogy az európai kulturális közösség és a közös örökség fontos elemét képező, nem hivatalos nyelvek jelentős része mára veszélybe került (lásd: táblázat) részben az állami asszimilációs politikának, illetve érdektelenségnek, részben pedig napjaink uniformizáló nyomásának és különösen a tömegtájékoztatásnak köszönhetően.

Európában beszélt kisebbségi nyelvek

Nyelv	Hányan beszélik	Hol
Asztúriai	450 ezer	Spanyolország
Baszk	600 ezer	Spanyolország, Franciaország
Breton	600 ezer	Franciaország
Cigány	3 millió	szétszórvva
Eszkimó	43 ezer	Grönland, Dánia
Fríz	250-300 ezer	Hollandia
Gallego	2,8 millió	Spanyolország
Katalán	6,7 millió	Spanyolország, Franciország, Andorra
Korzikai	200 ezer	Franciország
Lapp	20-35 ezer	Norvégia, Finnország Oroszo., Svédo.
Okcitan(provanszál)	1,5-2 millió	Franciaország
Román	580 ezer	Svájc, Olaszország
Skót (gael)	80 ezer	Skócia (Nagy Britannia)
Szárd	1,5 millió	Olaszország
Szorb	70 ezer	Németország
Walesi	550 ezer	Wales (Nagy Britannia)

Forrás: *A világ nyelvei*. Budapest 1999.

Ezért szakít a hagyományos szóhasználattal, s az eddigi megszokott nyelvi kisebbségek helyett a regionális vagy kisebbségi nyelvek kifejezést használja, s ezeket a nyelveket védi s támogatja. A kettős jelző használata következetesen a regionális nyelvek kifejezés azokra a nyelvekre utal, melyek erőteljesen jelen vannak az állam területének egy részén, esetleg az ott lakók többségének nyelvét képezik. A kisebbségi nyelvek földrajzilag szétszórtabban határozhatók meg, úgy hogy esetleg csak a lakosságon belüli kisebbség beszéli, vagyis ez a dokumentum egyáltalán nem biztosít a regionális vagy kisebbségi nyelveket beszélők számára egyéni vagy kollektív jogokat.

A nyelveket veszi védelembe a többnyelvűség és sok kultúrájúság szellemében, ennek

alapján az állami kötelezettségvállalás két szinten történik, az ország egész területén, illetve speciális nyelvi *szférákban*. (Ez azonban nem jelenthet közjogi státuszt, elkülönített területi igazgatási-önkormányzati egységet, igaz nem is zárja ki azt.)

Az aláíró ország kötelességet vállal arra, hogy elősegíti a nyelvek terjesztését, könyvek, újságok kiadását, rendezvények tartását az illető nyelveken, s ott, ahol a használók nagyobb létszámban élnek azt is, hogy a hivatalokban használhassák nyelvüket. Az egyezmény „étlapseszerű”, nem kell minden benne szereplő kötelezettséget vállalni, csak 35 bekezdést a 68-ból. „Igaz mind a három fő területről – oktatás, média, közéleti használat – kell válogatni, nem tehető meg, hogy ezekből egyiket teljesen figyelmen kívül hagyja az aláíró.”⁹ Ennek ellenére a Charta törvénybe iktatása több országban nehezen halad, Franciaország például egyáltalán nem hajlandó rá. Gondot okoz, hogy az ET megnyitotta kapuit Közép-Európa előtt, ahol a kisebbségi nyelvek általában államnyelvek valamely szomszédos országban és a problémákat súlyos történelmi örökség terheli. Probléma az is, hogyan állapítsák meg a nyelv és nyelvjárás közti különbséget. A Charta tehát még több ponton finomításra szorul.

Összegzésként tehát annyi megállapítható az Európai Unió igyekszik védeni a kisebbséget, eszközei azonban korlátozottak, s leginkább az egyes államokon múlik, pozitívan vagy negatívan állnak-e országuk nem domináns kis népeihez. Rövidesen kiderül, hogy Spanyolország igen jó oldalról közelítette meg a problémát, mindenképpen követendő példa lehet, hiszen „A mai Spanyolország alkotmányát a kisebbségekkel kapcsolatos pozitív jogalkotás egyik mintájaként szokták emlegetni.”¹⁰

1.3. Nemzeti autonómia és önkormányzati rendszer Spanyolországban

Minden állam legfontosabb, egyben alaptörvénye az alkotmány. Így hát, mikor az ország kisebbségi kérdéseire keressük a választ az alkotmányból kell kiindulnunk. Milyen jogokat biztosít az alaptörvény?

Az 1978 decemberében elfogadott alkotmány leszögezi: „A spanyol nemzet ... támogat minden spanyolt és Spanyolország minden népét emberi jogainak, kultúrájának, nyelveinek és intézményeinek gyakorlásában... elismeri és garantálja a jogot a nemzetiségek és régiók önkormányzatához, melyeket a nemzet integrál, és melyek szolidárisak egymással.”¹¹

Az állam hivatalos nyelveként a kasztíliait jelöli meg, de megfelelő autonóm közösségekben más nyelv is lehet hivatalos. A törvény lehetőséget ad autonóm közösségek létrehozására is, azonban azt nem engedélyezi, hogy ezek a közösségek föderációt alkossanak. „Az önkormányzat követelése a két legfontosabb és legkényesebb területen, Katalóniában és Baszkföldön, minden egészséges politikai erő szerint jogos.”¹² A spanyol önkormányzati rendszer legfontosabb láncszemét egyébként az etnikai történelmi alapon létrejött tizenhét autonóm közösség alkotja. A látszólag egységes szabályozás ellenére a „közösségnek az autonómiához jutás módja, a folyamat jellege, az alapszabály kidolgozása, elfogadása, a szervezet és hatáskörök eloszlása alapján két típusa alakult ki.”¹³

Teljes önkormányzatisággal rendelkezik: Katalónia, Baszkföld, Galícia, Andalúzia, a Valenciái Közösség, a Kandri szigetek, korlátozottal: Asztúria, Aragónia, Cantabria, La Rioja, Baleári szigetek, Castillia-León, Castilla la Mancha, Murcia, Extremadura, Madrid. A kiteljesedett önkormányzatiság elnyerésének kivételes útját 151.§ szabályozza. A helyi szervek képviselői kezdeményezhetik, ha a municípiumok háromnegyede egyetértett vele, s a már aláírt szerződést, népszavazás erősíti meg. Baszkföld és Katalónia azonban kivételt

képeztek, hiszen ezek a harmincas években már rendelkeztek önkormányzati statútummal, így népszavazásra nem volt szükség.

A következőkben érdemes felsorolni, milyen ügyek tartoznak a kiteljesedett önkormányzatok hatáskörébe: „ezek szerint az önkormányzati közösségeket megilleti az önkormányzati intézmények megszervezésének, a helyi szervek felállításának a területi lakásproblémák kezelésének, a közmunkák, a vasutak irányításának, a közlekedési rendszer működtetésének, a kikötők, a légi- és vízi sportolási célú létesítmények fenntartásának, a lakosság egészével összefüggő mezőgazdasági tevékenység és állattartás irányításának, a vízügyi-öntözési létesítmények, s csatornák üzemeltetésének, az erdőgazdaságnak, a természeti környezet védelmének, belső vásárok rendezésének, a közösség nemzeti gazdaságpolitikai keretei között megvalósuló gazdasági fejlesztésének, az autonóm terület érdekeltségi köréhez tartozó múzeumok, könyvtárak, konzervatóriumok fenntartásának, az önkormányzati közösség nyelve, kultúrája, iskola rendszere fejlesztésének, a turizmus, a sporttevékenység előmozdításának, a szociális gondozásnak és az egészségügyi ellátás kialakításának a joga”¹⁴. Emellett a törvényalkotás lehetőséget nyújt arra is, hogy a spanyol parlament a központi hatalomhoz tartozó hatásköröket vagy azok egy részét autonóm közösségre átruhazza, vagy nekik átengedje.

Külön kiemelkedő és máig követendő példaként emlegetik Spanyolországban az 1979. évi 3. számú törvényt, amely a Baszkföld Önkormányzatának Alapszabálya címet viseli. „A baszk nép nemzetisége és önkormányzata kifejezésre juttatásaként a spanyol államon belül az alkotmány és a jelen statútum, mint intézményes jogi norma előírásainak megfelelően Baszkföld vagy Euskal-Herria néven Önkormányzati közösséget alkot.”¹⁵ Az alapszabály rendelkezik az önkormányzat székhelyéről, határaitól, zászlajáról és a társult provinciák intézményeiről. Az euskera, a baszk nép nyelve a spanyollal együtt hivatalos nyelvnek minősül. A törvény 1983-as kiegészítése pedig lehetőséget ad arra is, hogy a spanyol kivételével minden tantárgyat euskera nyelven oktassanak az iskolákban. Ugyanakkor a charta kiharcolja azt is, hogy a Baszkföldön faji vagy nyelvi alapon senkit sem érhet hátrányos megkülönböztetés. Az autonóm közösség kizárólagos hatáskörébe pedig a kiteljesedett önkormányzatok előbb felsorolt jogai tartoznak.

A szép célok azonban mit sem érnek megfelelő anyagi fedezet nélkül, s ez a közhelyszerű kijelentés, mind a Baszkföldre, mind az autonóm tartományokra egyaránt vonatkozik. A tartományok egyébként négy forrásból gazdálkodnak: a központi költségvetésből kapott összegekből, saját bevételeikből, a területközi kiegyenlítési alap juttatásából, valamint az Európai Unió által folyósított pénzeszközökből.

II. fejezet

2.1. Hol terül el Baszkföld?

Az I. fejezetben sikerült tehát az alapfogalmak, alaptörvények, alapszabályozások tisztázása. A most következő második részben Baszkföld történetéről és természetesen a baszk népről lesz szó. Lássuk, tehát először is hol terül el Euskadi, azaz Baszkföld?

Baszkföld Spanyolország északnyugati szögletében fekszik, belenyúlik a Vizcayai-öbölbe és hegyek választják el a kasztíliai fennsíktól. Az eredetileg hegylakó, halászó nép a Pireneusok két oldalán él, egészen a termékeny dél-franciaországi Alsó-Navarra, Labourde és Soule

megyéig.¹⁶ A terület tulajdonképpen hat tartományt foglal magában: a Spanyolországban fekvő Guipuzcoa, Vizcaya és Álava tartományokat, illetve a francia fennhatóság alá tartozó Laburdi, Zubeora és Benavarre tartományi területeit. A baszkok emellett saját földjüknek tekintik Navarrát is. A független Euskadit tehát ez a hét tartomány alkotná, a területe így körülbelül 20 ezer km² lenne. A tényeknél maradva azonban azt is el kell mondani, hogy jelen pillanatban a három spanyol provincia (Guipuzcoa, Vizcaya és Álava) alkotja az Euskadi névvel illetett autonóm közösséget, a közösség területe 7 ezer km², és 2,1 millióan lakják.

2.2. Kik a baszkok? A baszk nép nemzetté válása

A baszkföldi nacionalisták talán legnagyobb fájdalma, hogy maguk sem tudják pontosan valójában honnan erednek gyökereik. Noha területük már az őskorban is lakott volt – ezt tanúsítják a közelben lévő altamirai bölényrajzok is – az „ősbaszkok” megjelenését egyetlen történelmi forrás sem ismeri.¹⁷ Szintén ismeretlen a baszk nyelv eredete is, amelynek – szemben a katalánnal vagy a galíciaival – semmi köze a spanyolhoz, ahogy sem az újromán, sem a germán, sem más európai nyelvcsoporthoz sem. Beszélte nyelvként maradt fenn, s minden bizonnyal az egyetlen olyan ma is élő dél-európai nyelv, amely még a római hódítás előtti időkből ered. Jelentős rétegeként találhatók benne óegyiptomi és berber nyelvjárások.

„Korai írásos emlékei nincsenek, az első baszk nyelvű könyvet 1545-ben nyomtatták.”¹⁸ Így a baszkok magukat – minden szerénytelenség nélkül – a legrégebb ibériai, sőt európai népcsoportként tartják számon, amely megőrizte nyelvét, nemzeti karakterét és máig ősi földjén él. Hiszik ezt annak ellenére, hogy önálló nemzetet sosem alkottak, egyébként – elsőként – Vizcaya az 1200-as években olvadt be a kasztíliai királyságba, majd őt követte Guipuzcoa és Álava is. „A baszk tartományok szorosan beépültek a spanyol monarchiába, olyannyira, hogy a királyi közigazgatás nagy mértékben függött a királyhű baszkok szolgálataitól.”¹⁹

Így három baszk tartomány a kasztíliai uralkodóktól nagy önállóságot kapott. Sajátos határörvidék státusszal rendelkezett, mely miközben védte Hispániát a tenger és a francia területek felől, Kasztíliai tengeri kapujaként is szolgált.²⁰ Mind ezek ellenére vagy talán éppen ezért az uralkodótól és a feudális kötelezettségektől való függetlenség eszméje itt élt legerősebben, hiszen elméletileg a terület minden lakója „hidalgónak”²¹ számított. A függetlenség érzéséhez még további privilégiumok is hozzájárultak. A három tartomány ún. „provincias exentas” azaz felmentett provincia volt, vagyis tilos volt a kényszersorozás, helyette a népfelkelés intézménye élt tovább, vámmentességet élveztek (a vámhatár a baszk-kasztíliai határon kezdődött, ezenkívül fontos állami monopóliumok (például a dohánymonopólium alól) mentesültek. A baszk tartományok fellendülése is e kivételezett helyzetből eredt. A XVIII. századi nagy eszmerendszer is itt ütötte fel a fejét először egész spanyolföldön. 1764-ben megalakult a Baszk Királyi Társaság, mely a terület gazdasági-kulturális fejlődésének kérdésével foglalkozott. 1776-ban pedig létrehozták a Baszk Hazafias Királyi Szemináriumot, amely „már egy önálló, a modern természettudományokat oktató főiskola megszületését jelentette.”²²

Az 1794-es francia megszállás idején a baszkok tárgyalásokat kerestek a hódítókkal, s felvetették az 1200-as állapotok visszaállítását, amely az ő koncepciójuk szerint Baszkföld függetlenségét jelentette volna. Előkerül tehát Euskadi önállóságának a terve, de a javaslatokat az egységes állam elvén álló franciák visszautasították.

„A XVIII. század végére furcsa kettősség alakult ki a területen.” Az ipari forradalomnak köszönhetően Bilbao és környezete gyors fejlődésnek indult, és Barcelona után Spanyolország második legnagyobb ipari központjává vált. Ugyanekkor a belső baszk területekre az elmaradott, főleg az állattenyésztésre támaszkodó hagyományos életvitel volt a jellemző.”²³

Az 1814-es restauráció után a baszkok korábbi jogai érintetlenek maradtak, bár a liberális polgárság támadást intézett a baszk előjogok ellen, s a baszk regionalizmus ekkor csatlakozott a reakciós, bigott katolikus carlismo-hoz. A baszk társadalom azonban megosztott volt a kérdésben és a polgárság, illetve a munkásság egy része új útra indult, megtette az első lépést a nacionalizmus felé. A carlismóval szemben létrejött az ún. „fuerista”²⁴ mozgalom, amely létrehozta az Euskalerrria társaságot, illetve több folyóiratot indított el, (La Abeja, Euskuldu, Euskalerrria) amelyek a baszk öntudat formálásának fórumaivá váltak. A fueristák önálló nemzetként szemlélték a baszk népet, szerintük Spanyolország és Baszkföld között sosem volt politikai unió, csupán uralkodók voltak közösek.

Közben 1898-ban Spanyolország elvesztette utolsó gyarmatait is, Puerto Ricot, Kubát, amelynek következtében fellángolt a centralizált állam kritikája. A burzsoázia támadást indított a madridi központi kormány ellen, annak gyengesége miatt, s megszületett a mind máig igen jelentős Baszk Nacionalista Párt.

A baszk tőkés oligarchia azonban a konzervatív reformmozgalmat támogatta, s gazdasági erejét arra használta fel, hogy képviselői és szenátori helyeket vásároljon a választásokon. Megkönnyítette a helyzetet, hogy a nemzeti mozgalom sokáig távol tartotta magát az összspanyol választásoktól, így a baszkföldi mandátumok többsége a kezükbe került, emellett ők rendelkeztek a sajtó nagy részével is. Ugyanakkor a nacionalistákkal a helyi választásokon igen is számolni kellett. (1907-ben például a Baszk Nacionalista Párt adta Bilbao polgármesterét.)

Az első világháború idején a nemzeti mozgalom felhagyott a tartózkodással és erőteljes ellentétbe került ki az oligarchiával, amely ekkor erőteljesen jobbra tolódott. 1918-ban a Baszk Nacionalisták hat képviselőt ültettek a Cortesbe: ezek a képviselők az ún. Üzenetben kértek autonómiát Euskadi számára, credménytelenül.

Primo de Rivera hatalomra kerülése után (1923), elsősorban 1925-t követően az autonómia ellenes álláspont kerekedett felül, a nemzeti mozgalmak legális tevékenységét lehetlenné téve. A kormány csak az irodalom területén engedett teret a kis nemzeti nyelveknek is. „Az első fegyveres baszk nemzeti csoportok is 1923–30 között jöttek létre, s erőszakosan szálltak szembe a *Franco* szellemi elődjének tartott *Primo de Rivera* központosító fasisztoid diktatúrájával. Ezeket a fegyveres csoportokat *mendigoitzales*-eknek hívták, az általuk kidolgozott harcmodort folytatták néhány évvel később az ETA aktivistái.”²⁵

A második köztársaság 8. cikkelye szakított a diktatúra gyakorlatával: „a spanyol államot a tartományok önállóan kormányzott municípiumai és az autonómia rendszerére épülő régiók alkotják.” Az engedmény azonban csak látszólagos volt, nem esett szó a három nemzetről, területeiket régióként minősítették. Az autonómia-státútum kidolgozásakor azonban a baszk és a katalán crök a spanyol mellett a baszk és a katalán nyelvet második hivatalos nyelvként ismertették el, emellett megszerezték a belső közigazgatás rendszerének, a jogrendszernek, a saját rendőrség kialakításának a jogát és a vállalatok, természeti kincsek szocializálásának a lehetőségeit. Az autonómia biztosítását azonban csak a másodszori, – Navarra nélkül tartott – népszavazást fogadta el 1933-ban (ennek a népszavazásnak az

eredménye miatt nem kellett Baszkföld lakóinak újra az urnák élé járulniuk 1979-ben, s kaptak automatikusan önkormányzator²⁶). 1936-ban megalakult az autonóm kormány.

A Franco-korszakban a nemzetiségi kérdés, illetve a régiók, autonómiák ügye tabunak számított. „A nemzeti nyelvek használatát betiltották. Még telefonbeszélgetés során sem lehetett használni Baszkföldön, Katalániában, Galiciában a helyi nyelvet. Az oktatás, a sajtó, a rádió, a könyvkiadás hasonló sorsra jutott.”²⁷ 1936-ban bezárták a Bilbaói Baszk Egyesületet, a Bilbaói Baszk Nyelvakadémiát, az összes baszk nyelvű könyvet megsemmisítették. Templomokban tilos volt az anyanyelvi misézés, és nem volt szabad újszülötteknek baszk neveket adni. A régió lakosai számára egy év leforgása alatt kötelező volt a hivatalos okmányokban a baszk neveket spanyolra fordítani. A rádióban, újságokban, az iskolákban még a szünetekben sem beszélhettek baszk nyelven. A közigazgatási vezetőket Kasztíliaiból nevezték ki. Megváltozott a rendőrség és a katonai szolgálat rendszere is: a nemzetiségi területek újoncait szétszórták Kasztília garnizonjaiban.

A három kis nemzet azonban ellenállt, az ellenállás több fronton folyt: külföldön a Franco-ellenes demokratikus politikai küzdelmek mellé álltak, ugyanez belföldön elsősorban kulturális területen volt érzékelhető, két dolog miatt is: egyrészt ez a terület viszonylag kevesebb ve..zélyt jelentett, másrészt a diktatúra a nemzeti identitás alapját képező nyelv és a kultúra eltiprását tűzte ki célul. „Baszkföld ellenállása volt a legsokszínűbb, a nyelvi kulturális ellenállás mellett a munkásmozgalomban is bázisra lelt a nemzeti ellenállás (bár azt zárójelben meg kell jegyezni, hogy Franco rengeteg spanyol munkást telepített a területre az etnikai határok megváltoztatásának a céljából), politikai szervezetei és emigrációs kormánya aktív résztvevői voltak a Franco ellenes politikai tábornak. Az 1960-as évektől a fegyveres akciók is megjelentek eszköztárában. Aktivistáinak jó részét kispolgári és ilyen eredetű értelmiségek adták, Baszkföld ellenállása jó bázist talált Franciaország baszk tartományaiban.”²⁸

1945 után a baszk nacionalista vezetők azt remélték, hogy a demokráciák támogatni fogják ügyüket, segítenek Franco diktatúrájának megdöntésében. Csalatkozniuk kellett. 1945 márciusában Bayonne-ban (francia baszk területen) létrehozták a Baszk Konzultatív Tanácsot. Tagjai: a Baszk Nacionalista Párt, a Baszk Köztársasági Baloldal, a Baszk Nacionalista Akció, a Szocialista Munkáspárt baszk tagozata, és a baszk szakszervezetek. Ezzel kezdetét vette a szervezett ellenállás. 1945–47 között erőteljes propaganda tevékenységbe kezdtek, megszervezték a Radio Euscadit, mely előbb Franciaországból, majd Venezuelából sugározta adásait.

A nemzeti mozgalom gerincét a Baszk Nacionalista Párt alkotta, melynek vezetősége ugyan külföldön emigrációban élt, de Baszkföldön megmaradtak kb. 5000 aktivistát számoló illegális szervezetei. Alsó szinten a városi és községi baszk bizottságok álltak, ezeket a megyei bizottságok fogták össze. Az illegális szervezet élén a Baszk Nemzeti Tanács állt, s tartotta a kapcsolatot az emigráns kormánnyal. A párt 1956-ban megszervezte az első baszk világkonferenciát, amelyen egy hosszú távú programot hoztak létre illegális baszk iskolák felállítására. A program eredményeként 1974-re 136 iskolában 25 ezer tanuló okítottak a nemzeti nyelvre. Fellendült a baszk nyelvű könyvkiadás, 20 folyóirat és újság is kiadásra került, (köztük először hivatalosan az Anaitasun-Guipozcoa jelent meg) s tizenhat rádió sugárzott baszk nyelven. Minden évben megünnepeleik illegálisan a „Haza Napját”, amelyet először a tragikus sorsú Guernicában rendeztek meg.²⁹ A radikális eszközök igénybevételét sürgető irányzatból 1959. július 31-én megalakult az ETA. Jelentős változás azonban csak Franco halála után következett be, az igazi fordulatot pedig az 1979-es alkotmány hozta.³⁰

Mint már említettem, az új spanyol demokrácia gyökeresen szakított a régi hatalommal a nemzetiségi kérdés megoldásának szempontjából is. A Franco-korszakban Baszkföld áruló tartományként volt számon tartva, s ezt az 1937-es szentenciát csak egy 1976-os évi királyi rendelet helyezte hatályon kívül.

Az előzmények ismeretében érthető, hogy széles körű és heves vitákban körvonalazódott a demokratikus spanyol állam nemzeti autonómiákra épülő berendezkedése. Az a nagy többség számára nyilvánvalóvá vált, hogy a spanyol társadalom többnemzetiségű közösség. „A különböző nemzeti mozgalmak pedig az önrendelkezési jog érvényesítése során nem az elszakadást, a kiválást akarták, nem volt céljuk az önálló államok föderációján alapuló spanyolság. Valamennyi felelős politikai erő megelégedett az évszázadok során kialakult, többnyire írott jogszabályokon és törvényi kiváltságokon, illetve hagyományokon alapuló kulturális, nyelvi, valamint korlátozott mértékű gazdasági és politikai mozgásteret biztosító autonómia elnyerésével.”³¹ Kivételt csak az ETA képezett. Az autonómia mindenki másnak megfelelő kompromisszumnak tűnt, amit alátámaszt az is, hogy a nemzeti törekvések érvényesítésében legradikálisabbnak tekintett Baszkföldön – az igazán kritikus időszakban is – csak a megkérdezettek 9–25 %-a állt ki a teljes függetlenség mellett.

Nemzeti jellegű politikai törekvések támogatottsága Baszkföldön és Navarrában

A megkérdezettek %-ában

	1976	1977	1978	1979	1982
Centralizmus	28	16	18	17	13
Autonómia	49	47	45	44	44
Föderalizmus	11	16	17	14	18
Függetlenség	9	13	15	25	25

A táblázat tükrözi azt is, hogy a jelen helyzet elfogadói minden esetben, ha nem is abszolút, de jelentős többségben voltak. Az kétségtelen, hogy a teljes függetlenséget akarók bázisa 1962 óta csökkent. Ellentmondásos helyzet alakult ki az 1998-as választások után, amikor a Baszk Nacionalista Párt (PNV) nem egy országos párttal, hanem egy másik helyi erővel közösen alakított tisztán nacionalista kisebbségi kabinetet. Ráadásul a PNV-t támogató kis nacionalista párt, az Eusko Alkartasuna (EA) mellett a kabinet parlamenti támogatását a szélsőségesen nacionalista Euskal Herriarok (EH) adja. „Az EH pedig nem más mint az ETA politikai fedőszervezeteként emlegetett Herri Batasuna – HB – névváltoztatásában átesett utódpartja.”³² A HB ugyanis jobbnak látta más néven indulni, miután a terroristákkal való együttműködés vádjával teljes vezérkarát 1997-ben börtönbe zárták.³³ (A HB-ről még lesz szó majd a harmadik fejezetben.) Az új kormány pedig nem is késlekedett azzal, hogy magára haragítsa Madridot: 1999 februárjában engedélyezte az emigrációban lévő kurd³⁴ parlamentnek, hogy az év júniusától a baszk parlament vitoriai épületében ülésezzen. A lépéssel – amelyet természetesen a török kormány rosszállása is kísért – a baszk kormány önállóságát akarta demonstrálni, egyben semmibe vette a spanyol alkotmányt, amely a külpolitikát országos hatáskörbe utalja. Madridban az autonómián túlmutató elszakadási vágy jeleként értékelték azt is, hogy a kurd parlament üléseinek engedélyezésével párhuzamosan életre hívták a Baszkföldi Városok Parlamentjét, amelynek célja hivatalosan a települések közötti együttműködés fellendítése. Egyes spanyol vélemények szerint azonban

az igazi terv a baszk régió felszabadítására irányul, azaz a Nagy-Baszkföld megteremtése a Baszkföldhöz nem tartozó, de nagy számban baszkok által lakott autonóm tartomány Navarra, valamint a három franciaországi baszk tartomány egybeforrásztása révén. Sarkalatos ponthoz érkeztünk tehát. Az előbbi táblázat nyilvánvalóan érzékeltette, hogy a teljes függetlenség támogatottsága bár nagyon jelentős, a lakosság túlnyomó többsége mégis ellene van, vagy legalábbis másfajta berendezkedést támogat. Ahhoz azonban, hogy teljes és roppant bonyolult legyen az összkép, két dolgot még feltétlenül meg kell vizsgálni: Euskadi nyelvi sajátosságait, illetve a nemzeti identitás mértékét a három tartományban.

Nos, az előbbi szemponttal kezdve a térség enyhén kifejezve sem egységes nyelvileg, bár a baszkot mindenfelé beszélik, s vannak olyan települések is, ahol a baszkul beszélők aránya eléri a 70-80%-ot, máshol ugyanez a szám alig néhány százalék. A fővárosnak tekintett Bilbaóban a lakosság mindössze 10%-a vallja magát ezen a nyelven beszélőnek. A nyelvet ismerők aránya az utóbbi években valamelyest nőtt, a spanyolul és baszkul egyaránt beszélők arányát 27%-ra teszik. „A beszélt dialektusokból néhány éve egységesen irodalmivá összegyűrt baszk nyelvet propagáló kormány az idén 10,7 milliárd pesetát költ a nemzeti nyelv terjesztésére, lakosság »visszabaszkosítására« létrehozott kormány szerv, a HABE pedig 3,6 milliárdos költségvetéssel dolgozik.”³⁵

Érdekes képet nyújt magáról a baszk népről a következő, nemzeti identitást szemléltető táblázat.³⁶

Azonosulás	Euskadiban született	Régió kívül született baszkok	Összesen
Spanyol	9,7	53,4	25,5
Inkább spanyol, mint baszk	0,7	6,6	2,8
Annyira baszk, mint spanyol	24,0	23,9	23,9
Inkább baszk, mint spanyol	15,0	3,7	10,9
Baszk	50,6	12,4	36,8

Látható tehát, hogy Baszkföldön roppant erős a baszkok identitástudata, hiszen 90%-uk baszknak vagy baszknak is vallja magát, s az összes baszk lakosság 50%-a csak saját népcsoportjához tartozónak tartja magát. Minden valószínűség szerint ebből a félszáz százalékból kerül ki a teljes függetlenséget akarók tábora is. Egészen más a helyzet a régió kívül született baszkoknál, itt a környezet asszimiláló hatásának köszönhetően több mint 80% már spanyolnak vagy spanyolnak is vallja magát, ami erős figyelmeztetést jelenthet az anyaföldön élő rokonaiknak arra, hogy az Euskadin kívül élőkre is nagyobb gondot fordítsanak.

2.3. Érdekeségek a baszkokról

Mielőtt a dolgozat tulajdonképpeni fő részére, az ETA bemutatására rátérnék, néhány érdekességet erről az egyébként roppant szimpatikus népről mindenképpen megemlítenék.

A többi spanyolhoz hasonlóan a baszkok is mélyen ragaszkodnak római katolikus vallásukhoz és szintén kedvelik a bikaviadalt, bár ez a sport kissé nehézkesen illeszkedik a mélyzöld völgyekkel tarkított felhős vidékhez. A legkedveltebb sportág a pelóta³⁷ nevű labdajáték, mindenki játssza (papok, fiatal fiúk egyaránt), mindenhol (falvakban, városokban). Fontos szórakozási lehetőség még a birkózás, az aizkolari (erős emberek fatörzsaprító versenye), továbbá az evezőversenyek – az egyes halászfalvak erős rivalizálásban vannak egy-

mással: melyiküké a jobb evezős csapat. „A tengertől távolabb – ahol ökröket használnak a traktorok helyett, mert ezek felborulnának – versenyeket rendeznek, amelynek során az ökröknek, rövid távon mamut súlyokat kell elcipelniük. Gyakoriak a kakasviadalok is.”³⁸ A sport egyébként is jóval többet jelent a Baszkföldön, mint máshol. A 90-es évek végén a nemzeti érzelmű versenyzők úgy kezdtek neki a felkészülésnek, hogy 2000-ben már Euskadi zászlaja alatt vehetnek részt a Sydneyben megrendezendő olimpián. (Ezzel kapcsolatban felmerült az is, hogy kérik önálló országgént való felvételüket a Nemzetközi Olimpiai Bizottságba és az Európai Unióba.)

2.4. Politika és sport egybefonódása

Magam is nagy labdarúgó-rajongó révén nem álltam meg, hogy ne vessek néhány sort papírra Baszkföld egyik legnagyobb büszkeségéről, az Athletic Bilbao nevű futball klubról. Ezt azonban nemcsak saját szórakoztatásomra teszem (a csapat működési rendszere akár az egész terület szimbóluma is lehetne). A focihívők mindegyike tudja, manapság egyetlen nevezetes európai klub sem képzelhető el híres idegenlégiósok nélkül. (Hogy Spanyolország példáját nézzük elég csak a Barcelonára vagy a Real Madridra gondolnunk, ahol már az a képtelenség is előfordult, hogy egyetlen spanyol játékos sem szerepelt a kezdő tizenegyben.) Nos, Bilbaoban ez nem fordulhat elő, ez a csapat ugyanis az egyetlen egész Európában, ahol sohasem szerepelnek külföldi játékosok, sőt még spanyolok sem, csak baszkok. A hazafias érzelem mellett ezt az teszi lehetővé, hogy komoly játékos-utánpótlási bázis áll a klub mögött. A saját nevelésen kívül forrás még a két másik, szintén az első osztályban szereplő baszk klub, a Real Sociedad és az Alavés, valamint a második osztályban lévő Osasuna. Persze mint minden szabályon, ezen is van kiskapu: a franciaországi baszk tartományokból érkezhetnek külföldiek.³⁹ Akik ugye az egységes Baszkföld elve alapján nem is számítanak idegenlégiósoknak. Így játszhatott Bilbaoiban egy ideig a későbbi világbajnok Lizarazu, s ekként lehetett edző a roppant tehetséges Luis Fernandez, bár a trénerek esetében korántsem tartják be saját szabályaikat olyan szigorúan, hiszen ült már kispadon brit, jugoszláv, német és brazil edző. A klub egyébként nyolc bajnokságával és huszonhárom kupagyőzelemével a negyedik legeredményesebb spanyol egyesület, a baszkok nem kis büszkeségére, akik emellett azzal is sűrűn dicsekszenek, hogy ők a Spanyolország legrégebben alapított klubja (1898), s tulajdonképpen Baszkföld számít a hispán labdarúgás bölcsőjének.

A rövid kitérő után térjünk vissza a hétköznapi baszk sajátosságokhoz. Küllemük alapján könnyen felismerhetnők: hajuk dúsabb, mint a spanyoloké, magasabbak, gyakran kék szeműek, legfontosabb jellemzőjük pedig nemes orruk. Öltözködésükben nagyon egyéni a baszksapka és az esernyő, ez utóbbit mindenhová magukkal cipelik. Euskadiban valóban sűrűn esik.

(Folytatása következik)

Felhasznált irodalom

- KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest, 1996, Osiris.
 JÁSZI OSZKÁR: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Budapest, 1986, Gondolat.
 TÓTFALUSI ISTVÁN: *Vademecum*. Budapest, 1983.
 CONOR, GEARTY: *Terror*. Holnap, 1994.

- NETANJAHU, BENJAMIN: *Harc a terrorizmus ellen*. Alexandra, 1997.
- BELÜGYI SZEMLE 1999. XII. szám
- BALLA PÉTER: Adalékok a terrorizmus fogalmához. in: *Belügyi Szemle* 1995. X. szám
- Más nyelven beszélnek. in: *HVG XXI. évfolyam* 33. sz.
- GARCIA, JOSÉ: *Spanyolország a XX. században*. Budapest 1973, Kossuth.
- ANDERLE ÁDÁM: *Megosztott Hispánia*. Budapest, 1985, Kossuth.
- SZILÁGYI ISTVÁN: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág, 1996.
- GÖMÖRI ENDRE: *Francotól Felipéig*. Kossuth, 1986.
- GÖMÖRI ENDRE: *Franco bomló öröksége*. Kossuth, 1976.
- JANKE, PETER: Terrorizmus – az ETA fenyegetés a baszk demokráciára. in: *Nemzetközi Szemle*, 1981. 5. sz.
- VASS PÉTER: *Szakítanak, ha tudnak*. in: *HVG XXI. évfolyam* 7. szám
- KLEIN ANDRÁS: *A baszk nemzeti küzdelem a Franco korszakban*. in: *Pro Minoritate*, 1992. 2. sz.
- VASS PÉTER: Csapategység. in: *HVG XXI. évfolyam* 32. sz.
- Spanyol vigasz. in: *HVG* 1992. 05.23.
- BOROVICKA, V. P.: *Merénylők és áldozatok*. Madách, 1976.
- TODERO FRIGYES: *Spanyolország 1939–75*. Magvető, 1976.
- TATÁR IMRE: *Út a semmibe*. Kossuth, 1982.
- VILAR, PIERRE: *Spanyolország története*. Budapest, 1984.
- ELLWOOD, SHEELAGH: *Franco*. Akadémia, 1997.
- ANDERLE ÁDÁM: *Spanyolország története*. Budapest, 1992.
- VASS PÉTER: Messzire szól. in: *HVG XXII. évfolyam* 4.sz.
- VASS PÉTER: *Szakadó szakadárok*. in: *HVG*, XVIII. évfolyam 31. sz. 27. MTI 1988–98.

Jegyzetek

- ¹ KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Osiris, 1996. 36.
- ² JÁSZI OSZKÁR: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Gondolat, 1986. 63.
- ³ TÓTFALUSI ISTVÁN: *Vademecum*. Budapest, 1983. 286.
- ⁴ CONOR, GEARTY: *Terror*. Holnap, 1994. 8.
- ⁵ NETANJAHU, BENJAMIN: *Harc a terrorizmus ellen*. Alexandra, 1997. 8.
- ⁶ STEFÁN GÉZA: A terrorizmus és a hadsereg. In *Belügyi Szemle*, 1999.12. sz. 105.
- ⁷ BALKÁ PÉTER: Adalék a terrorizmus fogalmához. In *Belügyi Szemle*, 1995. 10. sz. 32.
- ⁸ Kovács: i. m: 77–78.p.
- ⁹ Más nyelven beszélnek. In *HVG*, XXI. évf. 33. sz. 40.
- ¹⁰ GARCIA JOSÉ: *Spanyolország a XX. században*. Kossuth, 1973. 380.
- ¹¹ ANDERLE ÁDÁM: *Megosztott Hispánia*. Kossuth 1985. 97.
- ¹² SZILÁGYI ISTVÁN: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág, 1996. 138.
- ¹³ GÖMÖRI ENDRE: *Francotól Felipéig*. Kossuth, 1986. 189.
- ¹⁴ Szilágyi: i. m: 107.

- ¹⁵ Uő 139.
- ¹⁶ JANKE, PETER: Terrorizmus – az ETA fenyegetés a baszk demokráciára. In *Nemzetközi Szemle*, 1981. 5. sz. 74.
- ¹⁷ VASS PÉTER: *Szakítanak, ha tudnak* in: HVG XXI. évf. 7. sz. 46.
- ¹⁸ Uő 46.
- ¹⁹ Janke: i. m: 75.
- ²⁰ Anderle: i. m: 99.
- ²¹ Hidalgo: kiváltságokkal rendelkező spanyol kismemes.
- ²² Anderle: i. m: 99.
- ²³ KLEIN ANDRÁS: A baszk nemzeti küzdelem a Franco korszakban. In *Pra Minaritate*, 1992. 2. sz. 57.
- ²⁴ Fuerista: XIX.századi spanyol politikai irányzat.
- ²⁵ Klein: i. m: 58.
- ²⁶ Lásd az I. fejezet megfelelő része.
- ²⁷ Anderle: i. m: 167.
- ²⁸ Uő 171.
- ²⁹ Guernica: Tragikus sorsú baszk város, amelyet 1936-ban teljesen lebombáztak. A város sorsa egész Európát megrázta. A híres spanyol festő, Picasso is megörökítette az eseményt.
- ³⁰ Lásd az I. fejezetet.
- ³¹ Szilágyi: i. m. 81.
- ³² Uő 81.
- ³³ Vass: i. m: 47.
- ³⁴ Kurd: törökországi kisebbség.
- ³⁵ Vass: i. m: 47.
- ³⁶ Szilágyi: i. m: 79.
- ³⁷ Pelóta: a spanyolok nemzeti labdajátéka.
- ³⁸ Peter: i. m: 74.
- ³⁹ VASS PÉTER: Csapategység. In *HVG*, 21. évf. 32. sz. 40.